

ΓΙΑΤΙ ΠΕΡΝΑ ΚΡΙΣΙ Ο ΤΕΧΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Α

Ἡ κυριαρχία τῆς ἀρνήσεως τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, ἂν ἀποτελεῖ τὸ κύριο, δὲν ἀποτελεῖ ὅμως καὶ τὸ μόνο χαρακτηριστικὸ τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ. Ἡ τεχνικὴ καὶ βιοτεχνικὴ ἐπανάστασι, εἶναι ἓνα ἄλλο ἱστορικὸ φαινόμενο πού τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ κάθε ἄλλον προηγούμενό του⁽¹⁾. Λέμε ἐπανάστασι, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸ ἀπότομο, τὴν ὁρμὴν, τὴν δυναμικότητα πού πῆρε ἢ πρὸς τὰ ἔμπροσ πορεία τῆς τεχνικῆς στὴν ἐποχὴ μας. Κάτι τέτοιο, δὲν εἶχε συμβῆ ποτὲ ἄλλοτε στὴν ἱστορία. Βέβαια καὶ προηγούμενοι αἰῶνες εἶχαν γνωρίσει τὴ δύναμι τῆς τεχνικῆς. Οἱ ἀρχαῖοι πολιτισμοὶ ἔχουν νὰ μᾶς παρουσιάσουν στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀξιόλογες κατακτήσεις, πού καὶ σήμερα ἀκόμα προκαλοῦν μεγάλη ἐντύπωσι στὸν ἐρευνητῆ. Ἔτσι π.χ. γιὰ νὰ μὴν ἀναφέρουμε ἀρχαιότερες περιόδους, ἢ Ρώμη ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἢ Ἀλεξανδρινὴ ἐποχὴ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἔχουν νὰ μᾶς παρουσιάσουν μιὰ σημαντικὴ τεχνικὴ ἀνθήσι⁽²⁾. Ἡ ὠργανωμένη τεχνικὴ τῶν Ρωμαίων μὲ τὰ τεράστια ὑδραγωγεία, τὶς κοιλαδογέφυρες, τὸ περίφημο ὀδικὸ δίκτυο πού ἀγκάλιαζε ὀλόκληρη τὴ λεκάνη τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, παράγων σπουδαιότατος γιὰ τὴν τότε ἰσχὺ τῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ ἐφευρέσεις τοῦ Ἡρώου καὶ τῶν ἄλλων σοφῶν τῆς Ἀλεξανδρινῆς περιόδου, ἀποτελοῦν μερικὲς χτυπητὲς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθήσεως αὐτῆς. Ἀργότερα, τὸν Μεσαίωνα, ἔχομε τὶς γοτθικὲς Μητροπόλεις μὲ τὴν προσπάθεια κατακτήσεως τῆς τρίτης διαστάσεως ἢ στὴν Ἀνατολὴ τὸ τεχνικὸ κατόρθωμα τῆς Ἀγ. Σοφίας μὲ τὸ θαυμαστὸ σύστημα ἐξουδετερώσεως τῶν πλαγίων ὠθήσεων, ὅπως εἶχαμε καὶ τὴν

εὐκαιρία νὰ μάθωμε τελευταῖα καὶ ἀπὸ τὶς «Ἀκτῖνες»⁽³⁾. Κι' ὅλα αὐτά, γιὰ νὰ μὴ μιλήσωμε ἀκόμα γιὰ τὰ πειράματα καὶ τὴν ἐφευρετικότητα τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῶν ἐρευνητῶν του, ὅπως ὁ Albertus Magnus ἢ ὁ Ρογῆρος Βάκων πού βρίσκονται στίς ἀπώτατες ρίζες τῆς μοντέρνας τεχνικῆς.

Ὅστόσο, δὲν μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθῆ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ σύγχρονη τεχνικὴ ἀποτελεῖ κάτι τὸ πρωτοφανές, τὸ μοναδικό. Κι' αὐτό, ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ποσοτικὴ ἄποψι, γιατί δηλαδὴ ἔχει νὰ παρουσιάσῃ σὲ ἀριθμὸ καὶ ἔκτασι πολὺ περισσότερες καὶ μεγαλύτερες κατακτήσεις, μὰ καὶ ἀπὸ τὴν ποιοτικὴ ἄποψι, γιατί ἡ οὐσία της, τὸ πνεῦμα της εἶναι σήμερα ἐντελῶς διαφορετικά.

Πραγματικά, στὴν ἀρχαιότητα ἡ φύσι ἐθεωρεῖτο ὡς κάτι τὸ μυστηριώδες. Μὲ δέος οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀτένιζαν καὶ κάθε προσπάθεια πού θὰ ἀπέβλεπε στὸ νὰ παραβιάσῃ τὴ φυσικὴ τάξι πέραγε γιὰ βέβηλη. Ἔτσι, δὲν πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνων τῶν καιρῶν, νὰ ὀργανώσῃ καὶ νὰ συστηματοποιήσῃ μιὰ προσπάθεια ὑποταγῆς τῆς φύσεως καὶ τῶν δυνάμεων πού βρίσκονται κλεισμένες μέσα της. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ τεχνικὴ, παρ' ὅλες τὶς μεμονωμένες ἐπιτυχίες της, δὲν εἶχε τὸν χαρακτήρα τοῦ συστηματικοῦ.

Ἀκόμα, τὴν ἀνάπτυξί της ἐδέσαμε τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἀρχαιότης, πού ἐπίστευε πολὺ στὴ δύναμι καὶ τὴν ἀξία τῆς θεωρητικῆς σκέψεως, παραμελοῦσε τὴν πειραματικὴν ἐρευνα. Τὸ σημερινὸ πείραμα, ὡς προσπάθεια πού τείνει νὰ ἐξακριβώσῃ ὄχι μόνο τὸ πῶς ἐξελιίσεται ἐξωτερικὰ ἓνα φαινόμενο, ἀλλὰ καὶ τὰ βαθύτερα αἷτια καὶ νόμους πού τὸ διέπουν, ἦταν τότε σχεδὸν ἀγνωστο. Ἐκεῖνο πού ἦταν σὲ χρῆσι, ἦταν κυρίως ἡ ἐμπειρικὴ παρατήρησι. Καὶ ἔτσι, ἡ ἀρχαία τεχνικὴ δὲν μπορούσε ν' ἀπαλλαγῆ ἀ-

(1) Βλ. Π. Μελίτη: «Ἐνας ἀρνητικὸς πολιτισμὸς», «Ἀκτῖνες» 1946, σελ. 41-45, 66-69 καὶ Δ. Πυργιωτῆ: «Ἡ τεχνικὴ καὶ ὁ σημερινὸς κόσμος», σελ. 132-135.

(2) S. Hartmann. Technik und Staat σελ. 17 κ. ἑ.

(3) Ἀγγελίνας Λεκαπηνοῦ: «Ἐνα ἀπαράμιλλο καλλιτέχνημα» «Ἀκτῖνες» 1947, σ. 456 κ. ἑ.

πὸ τὴ σφραγίδα τοῦ τυχαίου καὶ τοῦ ἐμπειρικοῦ. Αὐτὸ τῆς κόστιζε τὴν ιδιότητα τῆς κατώτερης ἀπασχολήσεως. Καὶ γι' αὐτό, λίγα πνεύματα μέσα στὶς τόσες ἰσχυρὲς διάνοιες ποὺ ἔλαμψαν τότε, καταπιάστηκαν μὲ τὴν τεχνική, καὶ πάλι, μᾶλλον μὲ μιὰ διάθεσι παιχνιδιοῦ παρὰ μὲ τὴν πρόθεσι μιᾶς σοβαρῆς δημιουργίας. Πολλὲς ἐφευρέσεις χάθηκαν χάρις στὴ γενικὴ ἀδιαφορία, ἐνῶ ἄλλες δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο, σὲ εὐρεῖα τοῦλάχιστον κλίμακα.

Ἐντελῶς διαφοροτικὴ εἶναι ἡ εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει ἡ ἐποχὴ μας. Γιὰ τὸν μοντέρνο ἄνθρωπο, ἡ φύσι δὲν ἀποτελεῖ μυστήριον. Ὅχι μόνον δὲν τηρεῖ ἀπέναντί της στάσι ποὺ νὰ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὸ δέος, μὰ ἔχει πεισθῆ πὼς τοῦ εἶναι ἀπόλυτα δυνατὴ ἡ διερεύνησι, καὶ ἄρα ἡ κατάκτησί της. Ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος διαισθάνθηκε τὶς τεράστιες δυνατότητες ποὺ κρύβονται μέσ' τὸ φυσικὸ κόσμον καὶ κινεῖται τώρα μὲ ὅλη τὴ δυνατὴ δραστηριότητα γιὰ τὴν ἐκμετάλλευσί τους. Ἡ νοοτροπία αὐτὴ δίνει στὴν μοντέρνα τεχνικὴ τὴν ὠθησί της, τὴ φοβερὴ τάσι της. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ μιὰ ὀργανωμένη δύναμι ἐπιβολῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνω στὶς φυσικὲς δυνάμεις. Καὶ μάλιστα δύναμι ὀργανωμένη ἐπιστημονικά. Ἡ μοντέρνα τεχνικὴ ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὶς ἀπίθανες προόδους τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς φυσικῆς, ἀπὸ τὰ ἀπέραντα ἐργαστήρια ὅπου καλλιεργεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ τὸ πείραμα, ποὺ βάζουν στὴ διάθεσί της ἀφάνταστο πλοῦτον ἀπὸ γνώσεις καὶ μέσα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν της. Ἡ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς, φαινόμενα παράλληλα, σπρώχνουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς τὸ ἓνα τὸ ἄλλο. Κάθε ἄλμα στὴ θεωρητικὴ ἔρευνα τῆς φύσεως ἀνοίγει καινούργιους δρόμους στὴν τεχνικὴ. Καὶ κάθε πάλι κατάκτησι τῆς τεχνικῆς εἶναι ἡ ἀφετηρία γιὰ μιὰ καινούργια διείσδυσι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος στὰ μυστήρια τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἔτσι, ἡ τεχνικὴ βαδίζει στὴν ἐποχὴ μας μὲ μιὰ ἀκατανίκητη δύναμι, μιὰ πρωτοφανῆ ὁρμή, πάντα ἐμπρὸς.

Νὰ περιγράψωμε τὶς ἐπιτυχίες της; Μᾶλλον ἄσκοπο. Τὶς ξέρομε ὅλοι ἀπὸ τὴν κα-

θημερινὴ πείρα τῆς ζωῆς. Ὁ κινηματογράφος, τὸ βιβλίον, τὸ περιοδικόν, τὶς βάζουν κάθε στιγμὴ μπροστὰ στὰ μάτια μας. Ἀπὸ τὴν ἀτμομηχανὴ τοῦ Watt ἕως τὰ ἀεροπλοῦνα, ὑπερηχητικὰ ἀεροπλάνα καὶ τὴν ἀτομικὴ ἐνέργεια, μιὰ ἀτελείωτη σειρά ἀπὸ καταπληκτικὰ κατορθώματα τῆς ἐφευρετικότητος τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ ἀλυσίδα ἀπὸ πραγματοποιήσεις ποὺ βγάζουν σκάρτες καὶ τὶς τολμηρότερες πτήσεις τῆς φαντασίας. Τὰ μυθιστορήματα τοῦ Ἰουλίου Βέρν ἔγιναν ἀναχρονιστικά, καὶ ὁ Wells δὲν θὰ ἔχη φαίνεται στὸ μέλλον καλύτερὴ τύχη. Κάτι τέτοιο δὲν εἶδε ποτὲ ὡς τώρα ὁ κόσμος. Ἡ καθολικὴ ἐπιστροφήτσι κατὰ τῆς φύσεως, κατέληξε στὴν κατὰ γεωμετρικὴ πρόοδο ὑποταγὴ τῆς στὴ θέλησι τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ μοντέρνος ἄνθρωπος ἔξενεξε τὴ φύσι στὸ ἄρμα του, γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴν εὐημερία.

*

Θὰ περίμενε κανεὶς ὕστερα ἀπ' ὅλα αὐτά, ἓνα ἀντίστοιχο ἄλμα στὸ πεδίο τῆς ὑλικῆς προόδου, στὸν τομέα τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν ζωῆς. Καὶ βέβαια, δὲν μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε, πὼς ἡ ἀνάπτυξι ποὺ πῆραν οἱ τεχνικὲς ἐφαρμογές, ἔφερε πολλὰ εὐνοϊκὰ ἀλλαγὰς στοὺς ὅρους τῆς διαβίωσης τῶν πληθυσμῶν, τοῦλάχιστον ὅσων ἀνήκουν στὴ λευκὴ φυλὴ.

Μεγαλύτερη παραγωγὴ ἀγαθῶν, μείωσι τῶν ὥρῶν τῆς δουλειᾶς, ἀνύψωσι τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου, χειραφέτησι τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ἓνα πλῆθος ἀπὸ ἐργασίες, ὑπῆρξαν τὰ ἀναμφισβήτητα ἀποτελέσματα, οἱ καρποὶ τῆς τεχνικῆς προόδου. Δὲν ἔχει κανεὶς παρὰ νὰ ρίξῃ μιὰ ματιὰ στοὺς ἀριθμοὺς ποὺ ἐκφράζουν τὴν αὐξήσι τοῦ πληθυσμοῦ τὸν περασμένον αἰῶνα, γιὰ νὰ πεισθῆ σχετικὰ μὲ τὴν εὐεργετικὴ αὐτὴ ἐπίδρασι. Καὶ τί νὰ πῆ κανεὶς ἀκόμη γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ ἀνάπτυξι τῶν συγκοινωνιῶν, ποὺ ἔκαναν τὸν πλανήτη μας τόσο μικρὸ καὶ ἔφεραν τὸν ἄνθρωπο κοντὰ στὶς ἄλλοτε ἀπρόσιτες πλουτοπαραγωγικὰς πηγὰς ὀλόκληρης τῆς γῆς; Οἱ μεταφορὲς ἐπιτρέπουν σήμερον τὴν ἀνταλλαγὴ προϊόντων ὅχι μόνον ἀνάμεσα σὲ μακρονῆς χώρες, ἀλλὰ καὶ στὶς ἠπείρους. Τὰ μέσα τηλεπικοινωνίας, ἡ ἐξαιρετικὴ ἀνά-

πτυξι τῆς τυπογραφίας, ὁ κινηματογράφος ἔφεραν τὴ μόρφωσι κοντὰ στὸ λαό, καὶ συνετέλεσαν στὴν ἀλληλεπίδρασι τῶν διαφόρων λαῶν. Οἱ λαοὶ γνωρίστηκαν μεταξύ τους, μιὰ παγκόσμια συνείδησι εἶχε ἀρχίσει νὰ δημιουργεῖται. Καὶ παραπέρα ἔχομε τὰ μέσα πού ἡ τεχνικὴ ἔβαλε στὰ χέρια τῆς ἰατρικῆς γιὰ τὴν καταπολέμησι τῆς ἀρρώστειας, τὴν περίθαλψι καὶ διάσωσι τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ὁ Cattel διαπιστώνει τὴ μείωσι τῆς θνησιμότητος, τὴν ὑψωσι πού πῆρε ἡ μέση στάθμη διαρκείας τῆς ζωῆς. Νὰ σκεφθῆ κανεὶς μόνο τίς ὑπηρεσίες πού προσέφερε ἡ ἀνακάλυψις τῶν ἀκτίνων βραχέων κυμάτων στὴ διάγνωσι ἢ τὴν θεραπεία τῶν νόσων!

Αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλά, ἓνα ἀφάνταστο πλῆθος καὶ ποικιλία ἀπὸ μέσα καὶ τεχνικὰ ὄπλα, θὰ μπορούσαν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ φέρουν στὸν ἄνθρωπο τὸ μέγιστο τῆς εὐτυχίας, πού εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιτευχθῆ στὴ ζωὴ αὐτῆ.

Ὡστόσο, ἡ πρόοδος αὐτῆ, ἀποδείχθηκε πολὺ σχηματικὴ. Πραγματικὰ κέρδη προέκυψαν κυρίως μόνο στὰ πρῶτα στάδια τῶν τεχνικῶν ἐφαρμογῶν, προτοῦ ἡ τεχνικοποίησι τῆς κοινωνικῆς ζωῆς φτάσῃ σὲ ἐπίπεδα πού νὰ πλησιάζουν κάπως τὸ σημερινό. Ὅσο ὅμως ἡ στάθμη τοῦ τεχνικοῦ δυναμικοῦ ἀνέβαινε, ὅσο ἡ πίεσι τῆς τεχνικῆς ἐπάνω σὲ ὅλες τίς μορφές ζωῆς γινόταν ὀλοένα καὶ μεγαλύτερη, τόσο καὶ περισσότερο, δίπλα στὴν ἔλκυστικὴ ὄψι τῆς τεχνικῆς προόδου ἐπρόβαλε καλύπτοντας ὀλοένα καὶ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ ὀπτικοῦ μας πεδίου καὶ ἡ ἄλλη, ἡ τραγικὴ τῆς ὄψι. Συμπτώματα καταστρεπτικὰ ὀλοένα καὶ περισσότερα, ἀρχισαν νὰ ὀδηγοῦν τὴν πολιτισμένη ἀνθρωπότητα σὲ ἓνα δράμα χωρὶς λύσι, ὀλοτέλα ἄγνωστο στίς γενεές ἄλλων ἐποχῶν. Ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος μὲ τὰ τόσα μέσα, παρουσιάζεται πιὸ δυστυχισμένος ἀπὸ τοὺς προγόνους του. Τὸ μαρτύριό του, μοιάζει μὲ τὸ μαρτύριο τοῦ Ταντάλου. Μέσα σ' ἓνα πλῆθος ἀπὸ θετικὲς κατακτήσεις καὶ νίκες ἐπάνω στίς φυσικὲς δυνάμεις, βρίσκεται στὴν ἐσχάτη ψυχικὴ καὶ σωματικὴ ἀπαθλίωσι. Νικητῆς τῆς φύσεως, ὁ ἄνθρωπος τῶν καιρῶν μας αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του δοῦλο. Δοῦλο τῆς μηχανῆς, δοῦλο τῆς τεχνικῆς,

δοῦλο ἀκόμα τῆς νοστοροπίας πού μέσα στὸ ματεριαλιστικὸ πλαίσιο τοῦ πολιτισμοῦ μας δημιούργησε ἢ τόσο εὐρεῖα χρῆσι τῶν τεχνικῶν μέσων. Μὲ μιὰ λέξι, δοῦλο ἀκριβῶς τῶν ὄπλων πού τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ φτάσῃ ὡς τὴ νίκη του. Καὶ ἡ νεώτερη αὐτῆ δουλεία τοῦ μοντέρνου ἀνθρώπου, μὲ τίς ὀλέθριες πνευματικὲς καὶ βιολογικὲς τῆς συνέπειες, ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τίς σοβαρότερες ἐκδηλώσεις τῆς καταπτώσεως πού παρουσιάζει ὁ μοντέρνος πολιτισμὸς, τὸ δημιούργημα αὐτὸ τῆς ἀρνήσεως.

*

Ἄς ἔλθωμε ὅμως νὰ ἰδοῦμε τὸ μεγάλο αὐτὸ δράμα ἀπὸ πειὸ κοντά, στίς εἰδικότερες ἐκδηλώσεις του.

Στὸ πρῶτο στάδιο τῆς τεχνικοποίησεως, ἡ χρῆσι μηχανημάτων πού ἦταν πάρα πολὺ βαρεῖα καὶ ἐξαιρετικὰ δύσχρηστα, ἐπέβαλε στὸν ἄνθρωπο σωματικοὺς μόχθους πάρα πολὺ μεγάλους. Ἡ ἐργατικὴ τάξι πέρασε τότε μιὰ περίοδο ἀπὸ τίς χειρότερες τῆς ἱστορίας της, πού ἐλάχιστα διέφερε ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς ἀρχαίας δουλείας. Δέκα ἔξ ὄρες ἐργασίας ἦταν κάτι τὸ συνειδημένο, ἀκόμη καὶ γιὰ γυναῖκες καὶ παιδιά, πού ἔφταναν σὲ σημεῖο ἐξαντλήσεως ἀπὸ τὴ φοβερὴ ἐπιβάρυνσι τοῦ ὀργανισμοῦ τους. Τὸ πρᾶγμα διορθώθηκε βέβαια ἀργότερα μὲ τὴν τελειοποίησι τῆς μηχανῆς, πού ἔγινε πολὺ πειὸ εὐχρηστη, ἀλλὰ τότε, φανερώθηκε ἓνα ἄλλο ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνὸ σύμπτωμα. Τὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸν ἐργάτη καὶ τὴν ἐργασία.

Ἀνεκάθεν ὁ ἄνθρωπος εἶχε ἓνα στενὸ σύνδεσμο μὲ τὸ ἔργο πού ἐπιτελοῦσε στὴν καθημερινὴ ζωὴ. Ἡ ἐργασία βέβαια, περνοῦσε πάντα σὰν ἓνα βᾶρος, μὰ εἶχε ταυτόχρονα μέσ' τὴν ἀνθρωπίνη συνείδησι τὴ θέσι ἑνὸς μέσου πού συντελοῦσε στὸν προσωπικὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν ψυχικὴν προαγωγήν τοῦ ἀτόμου. Ὁ βιοτέχνης μοχθοῦσε γιὰ ν' ἀποτυπώσῃ ἐπάνω στὸ ἔργο τῶν χειρῶν του τὴν σφραγίδα τῶν προσωπικῶν του χαρισμάτων. Τὸ ἔργο του ἀπέβαινε ἐκφρασι τῆς βαθύτερης του οὐσίας, τῆς προσωπικότητός του. Τὸ συνώδευε ἔτσι ἡ χαρὰ τῆς δημιουργικῆς δουλειᾶς.

Ἐξ ἄλλου, ἡ ἐκτίμησι πού τοῦ ἔδειχνε

ἡ πελατεία του προτιμῶντας καὶ ἀγοράζοντας τὸ δικό του προϊόν, συνεπλήρωνε τὴν ἱκανοποίησί του. Ἔργασία καὶ ἄνθρωπος συνδέονταν ἔτσι ἀναπόσπαστα. Τὸ ἔργο δὲν ἦταν μόνο βιοποριστικὸ ἐπάγγελμα, ἦταν ταυτόχρονα περιεχόμενον ζωῆς, δημιουργία.

“Ὅλα αὐτὰ ἦρθε νὰ τὰ ἐξανεμίση ἡ μηχανή, ἡ μαζικὴ παραγωγή καὶ διανομὴ τῶν προϊόντων. Μπροστὰ στὸ συναγωνισμὸ τῆς βιομηχανίας, ὁ βιοτέχνης ἀναγκάζεται νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα. Ἡ βιοτεχνία ἀπομένει μόνο σὲ μερικούς, περιορισμένους τομεῖς τῆς παραγωγῆς. Ὅλη ἡ ὑπόλοιπη παραγωγή μονοπωλεῖται ἀπὸ τὴ μηχανή.

Ἡ μηχανή ὅμως προσφέρεται στὸν αὐτοματισμὸ, τὴν ταυτότητα, τὴν ἐπανάληψι. Δὲν ἀνέχεται τὴν πρωτοβουλία, τὴ δημιουργικὴ δράσι. Εἶναι ἀπρόσωπη καὶ ἰσοπεδώνει. Ὁ ἐργάτης γίνεται δοῦλος της, πάρα πέρα, μέλος καὶ ἐξάρτημά της⁽⁴⁾. (Αὐτὸ ἰδιαίτερα μετὰ τὴν εἰσαγωγή τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ὀρθολογιστικῆς ὀργανώσεως τῆς δουλειᾶς, πὺ καθορίζει ἐκ τῶν προτέρων τὶς κινήσεις τοῦ ἐργάτη ἔτσι ὥστε νὰ μὴν γίνεται οὔτε ἡ ἐλάχιστη ἀπώλεια χρόνου). Εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ παρακολουθῇ καὶ νὰ ὑποτάσσεται στὸ ρυθμὸ της, πὺ κουράζει καὶ ἐκφυλίζει σωματικὰ καὶ πνευματικὰ. Ἡ ἐργασία χάνει ἔτσι ὀλότελα κάθε δημιουργικὸ στοιχεῖο. Μεταβάλλεται σὲ μιὰ ἐμπορικὴ ἀξία, πὺ καταβάλλεται σὰν τίμημα γιὰ τὴ διατήρησι τοῦ ἀνθρώπου στὴ ζωὴ. Γίνεται ἓνας ἐξαναγκασμὸς, κατάστασι ἀνάγκης ἐπιβεβλημένη ἀπὸ τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντηρήσεως. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, μιὰ δραματικὴ σύγκρουσι ἐγκαθιδρύεται στὸν ἐσωτερικὸ κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, πὺ στερεῖται τὸ στοιχεῖο τῆς δημιουργίας, στοιχεῖο ἐντελῶς ἀπαραίτητο γιὰ τὴ διατήρησι μιᾶς ἰσορροπημένης ὑπάρξεως. Σύγκρουσι μὲ συνέπειες μεγάλες καὶ κυρία ἐξωτερικὴ ἐκδήλωσι τὸ μῖσος πρὸς τὴν μηχανοποιημένην δουλειὰ καὶ πρὸς ὅ,τι σχετίζεται μ' αὐτήν.

Μέτρα γιὰ νὰ διορθωθῇ ἡ κατάστασις, δὲν ἔλειψαν βέβαια. Μᾶς εἶναι γνωστὸς ὁ

λες οἱ προσπάθειες γιὰ παροχὴ χαρᾶς στοὺς ἐργαζομένους τὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς, τὰ ραδιόφωνα, οἱ γυμναστικὲς στὰ διαλείμματα κλπ. “Ὅλα αὐτὰ ὅμως, στὸ μεγαλύτερον μέρος τους, εἶχαν γιὰ κίνητρο, ὄχι τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ καρδιοχτύπι γιὰ τὴν ἀπόδοσι τῆς παραγωγῆς. Γιατί, ὅπως ἦταν καὶ φυσικὸ, ἐξακριβώθηκε, ὅτι κάτω ἀπὸ μιὰ τέτοια ψυχολογικὴ κατάστασι, ὁ ἐργάτης δὲν ἀπέδιδε. Μὲ τέτοια ὅμως κίνητρα, καὶ τ' ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν μηδαμινά. Ἐλλειψε τὸ θάρρος, τὸ χτύπημα τοῦ κακοῦ στή ρίζα του. Ἔτσι μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ δουλεία τοῦ ἐργάτη στή μηχανή, βέβαια πολὺ πειὸ ραφιναρισμένη ἀλλὰ ὄχι καὶ πολὺ λιγώτερο βάρβαρη ἀπὸ τὴν παλιὰ, μένει πάντα μιὰ πραγματικότης, γενικὰ παραδεκτὴ ἀπὸ τὶς μοντέρνες κοινωνίες.

Κοντὰ στὸ χάσμα ἀνάμεσα στὸν ἐργάτη καὶ τὸ ἔργο του, δημιουργήθηκε καὶ δεύτερο. Τὸ ρῆγμα ἀνάμεσα στὸν ἐργάτη καὶ τὸν ἐργοδότη. Τὸν καιρὸ τῆς βιοτεχνίας, ὑπῆρχε μετὰξὺ τους μιὰ ἐπαφὴ προσωπικὴ, πὺ ἔκανε πειὸ εὐκόλη τὴν ἀνάπτυξι δεσμῶν ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον. Ὁ ἐργάτης ἦταν ὁ μαθητευόμενος τοῦ ἐργοδότη. Μάθαινε ἀπὸ αὐτὸν τὰ μυστικὰ τῆς τέχνης του, εἶχε τὴν ὑποστήριξι του στὴν ἐπαγγελματικὴ του σταδιοδρομία, τὶς περισσότερες φορὲς τὸν διεδέχτο καὶ συνέχιζε αὐτὸς τὸ ἔργο του. Ἡ ἐμφάνισι τῆς μηχανῆς ἦρθε ν' ἀνατρέψῃ τὴν κατάστασι αὐτὴ τῆς ἀνθρωπιᾶς. Γιὰ τὸν σύγχρονον ἐργοδότη, ἡ ἀνθρωπίνη ἐργασία δὲν ἀποτελεῖται πειὰ ἀπὸ συγκεκριμένους ἀνθρώπινους μονάδες. τοὺς ἐργάτες του, (τὸ μεγάλο ἄλλωστε πλῆθος ἐμποδίζει τὴν προσωπικὴ γνωριμία μὲ τὸν καθένα), ἀλλὰ εἶναι μιὰ ἀφηρημένη ἔννοια, ἰσοδύναμη μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἐργασίας τῆς μηχανῆς. Αὐτὰ, χωρὶς νὰ λάβωμε ὑπ' ὄψιν μας, πὺς σήμερον καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἐργοδότης ἔγινε ἀπρόσωπος (ἀνώνυμος ἐταιρεῖες κλπ.).

*

Τὴν ἐξάλειψι τῆς βιοτεχνίας καὶ τῆς δημιουργικῆς δουλειᾶς, ἀκολούθησε τὸ ξεροίλωμα τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν καὶ ἡ εἰσροή τους στὰ βιομηχανικὰ κέντρα.

(4) A. Faut. Technik, technisches Zeitalter und Religion σελ. 40.

Ἄλλοτε τὸ χωριὸ ἀποτελοῦσε μιὰ αὐτοτελή, αὐτάρκη οἰκονομικὴ μονάδα. Οἱ ἐπιτόπιοι παραγωγοί, μὲ τὴν ἐργασία τους, ἀνελάμβαναν νὰ ἱκανοποιήσουν τὶς ἀτομικὰς τους ἀνάγκες, τὶς ἀνάγκες τῶν συγκατοίκων τους ἢ τὸ πολὺ τῆς περιφερείας τοῦ χωριοῦ τους. Μὲ τὴ χρῆσι ὅμως τῆς μηχανῆς καὶ τὴν κατὰ μᾶζες παραγωγή, ἕνα πλῆθος ἀπὸ προϊόντα παράγονται σὲ τόσο χαμηλὰς τιμὰς, ὥστε χάρις καὶ στὴν μεγάλη ἀνάπτυξι τῶν μεταφορῶν φτάνουν στὸ χωριὸ πολὺ φθηνότερα ἀπ' ὅτι μπορεῖ νὰ τὰ προσφέρει ἡ ἐπιτόπια παραγωγή. Οἱ μηχανεὶς ἐξ ἄλλου ἀντικαθιστοῦν τὸν ἀνθρώπο στὴν καλλιέργεια τῆς γῆς. Ἀποτέλεσμα: τὰ παραγωγικὰ στοιχεῖα τοῦ χωριοῦ ὑποχρεῶνται νὰ σταματήσουν τὴ δουλειά τους καὶ νὰ σπεύσουν στὴν πόλιν γιὰ νὰ γίνουν κοινοὶ ἐργάτες. Ἡ πόλις, ἢ μᾶλλον τὸ βιομηχανικὸ κέντρο, γίνεται ἕνας τεράστιος μαγνήτης πὺ ἔλκει ὅλες τὶς ἀγροτικὰς δυνάμεις. Ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς καὶ τοὺς βιοτέχνες σχηματίζεται ἡ τεράστια ἐργατικὴ μᾶζα, μᾶζα ἀπρόσωπη καὶ ἀνώνυμη πὺ κανένας δεσμὸς πειὰ δὲν τὴν συνδέει μὲ τὸ ἔδαφος πὺ τὴν συντηρεῖ στὴ ζωὴ. Ἡ μετακίνησι πληθυσμῶν ἀπὸ τὸ ἕνα βιοτεχνικὸ κέντρο στὸ ἄλλο, ἀνάλογα μὲ τὴν προσφορὰ ἐργασίας, μὲ ὅλες τὶς κοινωνικὰς καὶ ἠθικὰς τῆς συνέπειες συμπληρώνει τὴν εἰκόνα.

Φτιάσαμε ἔτσι, σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ πολιτισμοῦ μας. Τὴν μοντέρνα μεγαλούπολι μὲ τὸν τεράστιο, ἀνομοιογενῆ πληθυσμὸν, τὰ πανύψηλα σπίτια, τοὺς ἀσφαλτοστρωμένους δρόμους, τὰ καταστήματα, τοὺς φωτεινοὺς τῆς χειμάρρους. Μέσα στ' ἀπέραντα ἐργοστάσια παίζεται τὸ δράμα πὺ ἐκθέσαμε προηγουμένως. Μὰ καὶ πίσω ἀπὸ ὀλόκληρο τὸ λουστραρισμένον ἐξωτερικὸ κρίνεται ἕνα πλῆθος ἀπὸ προβλήματα, πὺ τὴ σημασία τους δὲν θὰ μποροῦσε κανεὶς ἀρκετὰ νὰ τονίσῃ. Ἡ μοντέρνα μεγαλούπολις ἐδημιούργησε μιὰ κατάστασι, πὺ θίγει ἄμεσα καὶ κατὰ τρόπο ἐξαιρετικὰ ἀνησυχητικὸ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἐδῶ ζῆ κανεὶς τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς ὀλοκληρωμένης τεχνικοποιήσεως. Σὲ ἀπράνταστο βαθμὸ ἐξηρητημένος ἀπὸ τὰ τεχνικὰ μέσα, ὁ ἀνθρώπος τῆς μεγαλουπό-

λεως εἶναι ἀναγκασμένος νὰ αὐτὸς νὰ ζῆ σύμφωνα μὲ τὸ ρυθμὸν τους. Ταχύτης, θόρυβος καὶ ἔντασις, ἀποτελοῦν τὰ τρία κύρια σημεῖα τῆς μοντέρνας ζωῆς. "Ὅλα αὐτὰ, δημιουργοῦν καὶ ἀσκοῦν ἐπάνω μας μιὰ διαρκῆ πίεσι, ἐξαιρετικὰ δυσανάλογη μὲ τὴ νευρικὴ μας ἀντοχή. "Ἄς σκεφθοῦμε μόνον τὴν κυριαρχία τοῦ τηλεφώνου, πὺ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐπεκτείνουμε σὲ μεγάλῳ βαθμῳ τὴν ἀκτίνα τῆς δράσεώς μας, ἀξάνοντας ἔτσι φοβερὰ τὴν ἔντασι τῆς ζωῆς καὶ τὴν ταχύτητά της, ἐνῳ ταυτόχρονα ἀνοίγει καὶ τὴν ἴδια τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ μας, στὸν πρῶτο ἀδιάκριτο ἐπισκέπτη ἀκόμα καὶ τὶς ἀκατάλληλότερες ὥρες! Ἡ ζωὴ παίρνει ἔτσι ἕνα ἄλλοφρονον χαρακτήρα. Καὶ ὁ ἐξαιρετικὸς πολλαπλασιασμὸς τῶν νευρικῶν νοσημάτων, φαινόμενο πὺ παρατηρεῖται γιὰ πρώτη φορὰ, μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ κατὰ ἕνα ποσοστὸ του τουλάχιστον, καρπὸς τῆς τεχνικοποιήσεως⁽⁵⁾.

Μὰ καὶ χῳρία ἀπ' αὐτὸ, ἡ τεχνικὴ ἀπέσπασε τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὴ φύσι πὺ ἦταν ἄλλοτε τὸ περιβάλλον του καὶ τοῦ δημιούργησε ἕνα τεχνητὸ πλαίσιο, πὺ τοῦ στερεῖ πολλὰς φορὰς ἀκόμα καὶ τὴν ἀπλῆ ἐπικοινωνία μὲ τὴ φυσικὴ καλλονή. "Ἄς ἀφήσωμε κατὰ μέρος τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασι πὺ ἀσκεῖ ἡ φύσι ἐπάνω στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄς περιορισθοῦμε μόνον στὶς σωματικὰς ἐπιδράσεις. Ἡ ἀνθυγιεινὴ ζωὴ τῆς μεγαλουπόλεως μὲ τὶς ἀναθυμιάσεις, τὴν ἔλλειψι καθαροῦ ἀέρα, ἄλλων ὑγιεινῶν συνθηκῶν ἐξασκεῖ τέτοια ἐπίδρασι, ὥστε νὰ ἐξουδετερώωνται κατὰ ἕνα σημαντικὸ ποσοστὸ τὰ εὐχάριστα ἀποτελέσματα, πὺ ἐπέτυχε ἡ ἱατρικὴ μὲ τὰ ἀφθονα μέσα, πὺ ἔβαλε στὰ χέρια τῆς ἡ τεχνικὴ πρόδοσι. Ἰδιαίτερα πλήττεται ἡ παιδικὴ ἡλικία. Τὸ περιβάλλον τῆς μεγαλουπόλεως εἶναι ἐντελῶς ἀκατάλληλον γιὰ τὴν κοινωνικὴ τῆς ἀνάπτυξι.

Εἶναι ἐδῶ φανερό, πόσο ὁ μοντέρνος πολιτισμὸς εἶναι ἀσυμβίβαστος μὲ τὰ ἀνθρώπινα μέτρα. Τὸ πρᾶγμα ἔχει γίνε ἀπόλυτα αἰσθητὸ, καὶ προσπάθειες ἀξιέπαινες γίνονται ἀπὸ τὴν πολεοδομία γιὰ τὴν λύ-

(5) A. Carrel. Ὁ ἀνθρώπος αὐτὸ τὸ ἀγνωστο, σελ. 109 κ. ἑ.

σι του προβλήματος, ενώ άλλοι πάλι προβάλλουν το ερώτημα, μήπως ή φοβερή αυτή αλλαγή των όρων διαβιώσεως υπερβαίνει την ικανότητα προσαρμογής, που παρουσιάζει ο άνθρωπος, φέρνοντας μαζί της τον αναπόφευκτο βιολογικό εκφυλισμό του. Έτσι ο Carrel ζητάει μια επαναστατική τακτική για το σταμάτημα του κακού και την αποτίναξη της μοντέρνας αυτής τυραννίας.

Ας έλθουμε τώρα στα μέσα μορφώσεως, επικοινωνίας και ψυχαγωγίας. Μιλήσαμε παραπάνω για τα πλεονεκτήματα που μας προσέφεραν. Δυστυχώς και εδώ το αποτέλεσμα υπήρξε αρνητικό, όσο ή κακή χρήση των μέσων αυτών έδωσε ολέθριες συνέπειες. Η ταχύτης διαδόσεως των αρνητικών ιδεών και γενικώτερα του κάθε μορφής κακού, πολλαπλασιάστηκε με τις σύγχρονες δυνατότητες του ραδιοφώνου, της τυπογραφίας, του κινηματογράφου⁽⁶⁾. Η διαφθορά και ή κάθε είδους πνευματική και ψυχική σαπίλα σπάρθηκαν προς όλες τις διευθύνσεις. Το ψέμα και ή διαστροφή μας έδειξαν τη φοβερή όρμη τους, όταν έχουν για φορείς τα τεχνικά μέσα. Μπροστά στη φοβερή αυτή ζημιά, πολύ φτωχό παρουσιάζεται το αντίλλαγμα της μορφώσεως ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων. Γιατί όταν ή μόρφωση αυτή δεν είναι ψεύτικη, είναι όμως πάντα ρηχή ή επιπόλαιη. Ο κινηματογράφος, το ραδιόφωνο καταδικάζουν σε μιάν παθητική στάσι, καταργούν την προσπάθεια και τον κόπο της αφομοιώσεως, που αποτελούν την προϋπόθεσι της αληθινής μαθήσεως. Η ταχύτης εδώ είναι τόσο μεγάλη, που δεν προφθαίνεις ούτε καν να

(Συνεχίζεται)

βάλης κάτω από κάποιο, έστω και στοιχειώδη, έλεγχο, αυτό που σου σεβίρεται. Και εδώ πρέπει να αναζητηθή ή μεγάλη επίδρασι, που ασκούν επάνω στις μάζες τα μέσα αυτά.

Θά θέλαμε να θυμίσουμε εδώ, την παιδιάστικη σκέψη, που κυριάρχησε τον προηγούμενο αιώνα, ότι δηλαδή με την ανάπτυξι των συγκοινωνιών και της τηλεπικοινωνίας, θά έφτάναμε γρήγορα στην γνωριμία των λαών και άρα... στη συναδέλφωσι τους. Θά ήταν αλήθεια περίεργο να βλέπαμε, τί θά έλεγε ένας από τους σοφούς του καιρού εκείνου, αν μπορούσε να ιδή, το πως τα μέσα που αναφέραμε έκαναν την καταστροφή μιάν και έναία για όλο τον πλανήτη, με ποιό τρόπο το ραδιόφωνο κινητοποιήθηκε για την συστηματική καλλιέργεια του μίσους, για το διχασμό της ανθρωπότητος, για τη διάδοσι του ψεύδους της προπαγάνδας, τέλος για την έντελώς πρωτότυπη επινόησι του 20ου αιώνα, τον πόλεμο των νεύρων, την ψυχολογική διάλυσι και το όδήγημα στην απόγνωσι ολόκληρων πληθυσμών!

Τέλος για την ποιότητα της ψυχαγωγίας που έδόθηκε με τα τεχνικά μέσα στον σύγχρονο άνθρωπο, παρατέμπομε σε όσα σχετικά έγραψαν οι «Ακτίνες»⁽⁷⁾. Μόνο για τον κινηματογράφο ας ποιμε, πως έγινε ο κυριώτερος παράγων εκφαιλισμού της νεαρής ηλικίας. Και τουτο με το να δίνη μιάν ζωντανή, ανάγλυφη, μά και παρεφθαρμένη εικόνα της αληθινής ζωής, με το να δημιουργή τον αισθησιακό ρομαντισμό, τη μεγαλομανία, αλλά και να παρέχη ταυτόχρονα την πιο παραστατική διδασκαλία του εγκλήματος.

Δ. ΠΥΡΓΙΩΤΗΣ

(6) A. Carrel. 'Ιδ. έργ. σελ. 107.

(7) Βλ. Ν. Βαλοαμή «Ένα μεγάλο σύγχρονο πρόβλημα: ή ψυχαγωγία». «Ακτίνες» Ιούνιος 1947, σελ. 246-250.